

PANDEMİ DÖNEMİ ULUSAL EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE EĞİTİM HAKKININ KORUNMASI

MUHARREM KILIÇ

SETA | ANALİZ

TEMMUZ 2020 · SAYI 326

PANDEMİ DÖNEMİ ULUSAL EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE EĞİTİM HAKKININ KORUNMASI

MUHARREM KILIÇ

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-7040-72-3

Uygulama: Erkan Söğüt

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM

Tel: +3226520486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
EĞİTİM HAKKININ NORMATİF ÇERÇEVESİ	10
PANDEMİ DÖNEMİ ULUSAL EĞİTİM POLİTİKASI	13
PANDEMİ DÖNEMİNDE EĞİTİM HAKKI	15
SONUÇ	19
KAYNAKÇA	21

YAZAR HAKKINDA

Muharrem Kılıç

Hukuk öğrenimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. 2006'da doçentlik ve 2011'de profesörlük kadrosuna atanmıştır. Hukuk felsefesi ve sosyolojisi, karşılaştırmalı hukuk kuramı, ve insan hakları hukuku konuları akademik ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda profesör öğretim üyesi ve anabilim dalı başkanı olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

Bu analiz pandeminin ortaya çıkardığı yeni eğitim pratiklerinin bir sosyokültürel hak olarak eğitim hakkı üzerindeki etkisini konu edinmektedir.

Küreselleşen bir kriz durumuna neden olan koronavirüs (Covid-19) pandemisinin olağanüstü koşulları tüm ulusların sosyal yapılarını, dizgesel normlarını, kurumsal örgütlenmelerini ve uygulama pratiklerini köklü bir değişime zorlamıştır. Pandeminin halk sağlığını hedef alan ağır tehdidi ile mücadele sürecinde ulusların özellikle kriz yönetme becerileri sınanmaktadır. Kuşkusuz bu sınıyıcı kriz durumu karşısında en kırılgan sektörlerden birisini eğitim sektörü oluşturmaktadır. Zira özsel niteliği açısından kesintisizlik ve yaşam boyu sürdürülebilirlik ilkesi üzerinden yapılandırılması icap eden eğitim faaliyetlerinin devamlılığını inkıtaya uğratacak olan manialar ilgili sektörü kırılaştıran en önemli tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pandemi sürecinin ortaya çıkardığı zorunlu mesafe uygulamasının kaçınılmaz sonucu olarak eğitim sektöründe başvuru uzaktan eğitim uygulamaları, temelde eğitim hizmetlerinin eşitlik temelinde eğitim çağındaki tüm kuşaklarına erişimini hedeflemiştir. Eğitim faaliyetlerinin çevrim içi platformlara aktararak görece biçimde eşitliği temin edecek tarzda kamusal erişime açılması krizle mücadelede önemli bir adım olarak görülmüştür. Ancak çağ dinamiği olarak dönem kuşağının dijital aşinalığına rağmen, eğitim

teknolojileri üzerinden sunulan eğitim hizmetinde “dijital okuryazarlık becerisi” açısından var olan farklılaşmanın görece bir eşitsizlik durumuna yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliğini temin ve ilgili hak alanını etkinlikle güvence altına alabilmek adına ileriye dönük biçimde uzaktan eğitimin hem donanımsal ve altyapısal hem de materyal açısından güçlendirilmesi noktasında kamusal yatırımların güçlendirilmesi icap etmektedir.

Dünyada tüm sektörleri finansal açıdan krize sürükleyen koronavirüs pandemisi eğitim sektörünün finansmanı noktasında da büyük bir tehdit unsuru olarak kaydedilmelidir. Bu noktada eğitim faaliyetlerinin çoğunlukla veya tümüyle çevrim içi ortamlara ya da platformlara taşınma olasılığında ortaya çıkacak olan finansal gereksinimin hacmi, eğitim harcamalarının karşılanmasında doğabilecek olan mali darboğaza ilişkin kaygıların artmasına yol açmaktadır. Sözü edilen ekonomik ve finansal gerçeklikler doğrultusunda ulusal eğitim teknolojisinin altyapısal olarak pandemi koşullarına uyarlı biçimde geliştirilmesi öncelikli bir eğitim politikası olarak benimsenmek durumundadır. Nitekim Türkiye’nin bu politik tercih doğrultusunda yapmış olduğu destek projeleri post-pandemik dönem açısından sistemsal bir iyileşme çabası olarak yorumlanmalıdır.

GİRİŞ

Küresel ölçekte büyük bir “halk sağlığı” krizine dönüşen koronavirus (Covid-19) tüm insanlığı hedef alan öngörülemez bir tehdit doğurmuştur. Doğurduğu tehdit ve yıkıcı etkileri açısından değerlendirildiğinde koronavirus yalnızca henüz medikal tedavisi bulunamamış bir enfeksiyon etkeni değil pandemi olması nedeniyle yönetilmesi güç bir “sosyolojik, psikolojik ve ekonomik” sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Öyle ki ekonomiden sağlığa, sosyal yapıdan eğitime, hizmet sektöründen üretime, ticari yaşamdan hukuk sistemine bütün kurumsal yapıların ekosistemini bozguna uğratmıştır. Oldukça kısa bir süre içerisinde pandemiye dönüşen bu viral tehdide hazırlıksız yakalanan bütün dünya ülkeleri acil durum ve olağanüstü hal yönetimini devreye sokmuştur. Ancak tüm dünyayı esir alan bu tehdit karşısında başta sağlık sektörü olmak üzere ulusal donanım açısından yetersiz kalan ülkeler halen yıkıcı etkisi sürmekte olan pandemiyle mücadelede başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlığın ana nedeni pandemi öncesi döneme ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik haklar politikası olarak belirlenebilir. Aynı zamanda bu sürecin yönetimi konusunda-

ki yetkinlik ya da yetersizlik de bir başarı ölçütü olarak kaydedilebilir. Ulusal ölçekte ekonomi politik açıdan sosyal haklara ilişkin siyasal perspektif ve pratikler doğrudan pandemi sürecinin olağandışı yönetsel dinamiğini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmıştır.

İlgili hak kataloğu kapsamında yer alan eğitim sektörü sürmekte olan bu küresel kriz döneminin kritik önemi haiz risk alanlarından birisini oluşturmaktadır. Pandeminin yıkıcı etkisi altında sistemsel yıkıma maruz kalan sosyal haklar ve hizmet alanlarının başında “eğitim hakkı” gelmektedir. Özellikle virüsün yoğun bulaşma riski karşısında alınabilecek en kritik tedbir olarak sosyal mesafe uygulamasının çoğunlukla zora dayalı biçimde hayata geçirilmesi belirli bir sosyalleşme bağlamını gerekli kılan bütün sektörel aktiviteleri inkıtaya uğratmıştır. Farklı formlarda ve yordamlarda yaşam boyu sürdürülebilirliği kabul edilen eğitim faaliyetleri –doğasında etkilere dayalı bir sosyalleşme bağlamı içermesine rağmen– bu süreçte geleneksel yapısının dışına çıkmıştır. Her ne kadar pandemi öncesi dönemin eğitsel gerçekliği olarak eğitimde dijitalleşme varlık göstermiş olsa da salgın döneminde yeni bir eğitim ortamı ve yordamı varlık göstermiştir.

Bu analiz kaçınılmaz bir sosyal ve kurumsal zorunluluklar düzeni yaratan pandeminin ortaya çıkardığı yeni eğitim pratiklerinin bir sosyokültürel hak olarak eğitim hakkı üzerindeki etkisini konu edinmektedir. Akış şeması itibarıyla öncelikle eğitim hakkının hem uluslararası sözleşmeler hem de ulusal düzeyde anayasa ve temel yasalar çerçevesindeki normatif güvence mekanizmasına değinilmektedir. Daha sonra pandemi döneminde geliştirilen ulusal eğitim politikalarına yer verilmektedir. Son olarak bu uygulamalar dikkate alınarak pandemi döneminin eğitim hakkının normatif kapsamı açısından ortaya çıkardığı risk ve tehditler değerlendirme konusu yapılmaktadır.

EĞİTİM HAKKININ NORMATİF ÇERÇEVESİ

Bir hak konusu olarak eğitimin tarihsel önemi özellikle yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başlangıcında değişen dünya dinamikleri çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Tüm kurumsal faaliyetleriyle birlikte eğitim devletlerin koruma ve geliştirme yükümlülüğü olan bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Yalnızca koruma güvencesi açısından değil pozitif edimler yükümlendirmesi yönüyle de eğitim bireyin devlet karşısında sahip olduğu hak/lar kataloğuna tekabül etmektedir. Hak ve edimsel yükümlülükler temelinde normatif çerçevesi belirlenebilecek olan eğitim kamusal işlevselliği açısından stratejik önemi haiz bir sektörel alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu çerçevede eğitim özellikle “demokratik değerlerin yayılması, insan haklarının geliştirilmesi, benlik saygısı ve kendini gerçekleştirme” adına oldukça güçlü bir kamusal işleve sahip olan sektörel alanlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle eğitim hakkı birçok uluslararası ve bölgesel sözleşmeler ile anayasal düzenlemelerde yer bulmaktadır.¹

Çoğunlukla ulusal anayasaların haklar sistemi kapsamında yer bulan eğitim hakkının üst normatif çerçevesini belirleyen uluslararası ve bölgesel belgeler devletlerin bu hakka ilişkin yükümlülüklerini de ortaya koymaktadır. Bu noktada bütün bu normatif araçlar her türden ayrımcılık veya dışlama olmaksızın nitelikli bir eğitim imkanına erişim hakkını teşvik etmekte ve geliştirmektedir. Bu noktada bütün hükümetlerin her bir yurttaş için kaliteli bir eğitim imkanı sağlaması, daha etkili bir eğitim stratejisi uygulaması ve izlemesi için yasal ve politik yükümlülüklerini yerine getirmesi öngörülmektedir.² Bu

çerçevede eğitim hakkına yönelik olarak devletlere üç tür yükümlülük çerçevesi getirilmiştir. Bunların ilki ve en temel olanı eğitimin tüm çağ kuşağına yönelik bir hizmet olarak sunulmasıdır. İlgili çağ kuşağının bu hizmetten etkinlikle yararlanabilmesi adına devletler tarafından gerekli önlemlerin alınması öngörülmektedir. İkinci yükümlülük devletin kişinin eğitim hakkına saygı duyma sorumluluğunu içermektedir. Bu noktada devletin çocukların eğitime erişimini engelleyecek herhangi bir eylemden kaçınması ve bu hakka saygı göstermesi yükümlülüğü bulunmaktadır. Üçüncü yükümlülük ise devletin eğitim hakkını korumaya yönelik sorumluluğunu içermektedir. Bu noktada devletlerden bireylerin maruz kaldığı eğitim engellerini ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri alması beklenmektedir.³

Birey karşısında devletlere böylesi yükümlülükler getiren eğitim hakkı uluslar üstü ölçekte ve bildirgesel düzeyde bir insan hakları normu olarak düzenlenmiştir. Öyle ki 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin (Universal Declaration of Human Rights) 26. maddesi sosyal haklar kataloğu kapsamında bu hakkı düzenleme konusu yapmıştır. İlgili düzenlemede eğitim hakkının kapsamı şu şekilde belirlenmiştir:

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel toplumlar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli

1. Birutė Pranevičienė ve Aurelija Pūraitė, “Right to Education in International Legal Documents”, *Jurisprudence*, Cilt: 3, Sayı: 121, (2010), s. 134.

2. Pranevičienė ve Pūraitė, “Right to Education in International Legal Documents”, s. 136.

3. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, “General Comment No. 13: The Right to Education”, (1999), s. 10.

ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.⁴

Sözleşmesel düzeyde ise eğitim hakkı yine BM tarafından 1966'da tanzim edilmiş olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR) ile düzenlemeye konu olmuştur. İnsan hakları sistemi açısından ilgili BM sözleşmesinde düzenlenen eğitim hakkı özel bir öneme sahiptir. Öyle ki sözleşmenin ilgili 13 ve 14. maddelerinde düzenlemeye konu olan bu hak uluslararası hukuk müktesebatı açısından en kapsamlı olan tek hüküm olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca eğitim hakkının önemini ve geniş normatif kapsamını yansıtır biçimde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin metin bakımından en ayrıntılı hükmü olduğu görülmektedir.⁵

İlgili 13. madde sözleşmeye taraf olan devletler açısından temel bir yükümlülük beyanıyla "herkese eğitim hakkının tanınmasını" sözleşmesel bir sorumluluk olarak tanzim etmiştir. Bir hak konusu olarak sözleşmesel güvenceye mazhar olan eğitime içkin değerler dizgesi ve kamusal esenliği hedefleyen işlevi açısından eğitimi normatif bir perspektifte açmıyan ifadelerle yer verilmiştir.

Sözleşmeciler devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış,

hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşılır.⁶

Bölgesel ölçekte eğitim hakkını düzenleme konusu yapan ilk belge ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (The European Convention on Human Rights) ve özellikle Sözleşmenin İlk Protokolü'dür (First Protocol of the Convention). Söz konusu düzenlemede öncelikle ilkesel olarak "hiç kimsenin eğitim hakkından mahrum edilemeyeceği" vurgulanmıştır. İlgili maddenin devamında devletlerin, eğitim ve öğretime ilişkin edimsel yükümlülüklerin yerine getirilmesinde ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı gösterecek biçimde imkan sağlaması öngörülmüştür. Ancak eğitim hakkına ilişkin bu düzenlemenin sözleşmede yer alan diğer maddelerle karşılaştırıldığında oldukça kısa bir metin ve çok genelleştirilmiş ifadelerle tanzim edildiği görülmektedir.⁷

Eğitim hakkının yer aldığı bir diğer düzenleme ise tüm zamanların en yaygın olarak onaylanan anlaşması olan 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir (The Convention on the Rights of the Child). Sözleşmenin ilgili maddeleri 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olarak tanımlandığı kişiler için geçerlidir. Sözleşmenin 28. maddesi eğitimi her durum ve şartta eşit fırsat temelinde yasal bir hak olarak kabul etmektedir. İlgili maddenin içeriği büyük ölçüde eğitim seviyelerine ilişkin yükümlülükler açısından Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. maddesinin içeriğine tekabül etmektedir.⁸ Bu çerçevede ilgili düzenlemenin 28. maddesinde eğitim hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

4. "Universal Declaration of Human Rights", Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, (Erişim tarihi: 24 Haziran 2020).

5. *Right to Education Handbook*, (UNESCO Education Sector, Paris: 2019), s. 51.

6. "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 3 Ocak 1976, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>, (Erişim tarihi: 8 Haziran 2020).

7. Pranevičienė ve Pūraitė, "Right to Education in International Legal Documents", s. 146.

8. *Right to Education Handbook*, s. 53.

Taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle: İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler; Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar; Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler; Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler; Okullarda düzenli biçimde devanın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.⁹

Koronavirüs yalnızca henüz medikal tedavisi bulunamamış bir enfeksiyon etkeni değil yönetilmesi güç bir sosyolojik, psikolojik ve ekonomik bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Hukuk sistemimiz ise hem uluslararası mevzuata hem de sözleşmelere uygun biçimde eğitim hakkını öncelikle anayasal çerçevede düzenlemiştir. Bu çerçevede eğitim hakkı Anayasa'nın 42. maddesine göre "öğrenim haklarıyla birlikte devlete birtakım olumlu edimler yükleyen bir hak ve ödev" olarak düzenlenmiş olan sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan birisi olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Bu kapsamda Anayasa'nın ilgili maddesinde kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından mahrum bırakılamayacağı, eğitim ve öğretimin kapsamının ise devletin gözetim ve denetimi altında düzenleneceği öngörülmüştür. İlgili düzenlemede eğitim hakkı şu şekilde tanzim edilmiştir:

9. "Convention on the Rights of the Child", Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2 Eylül 1990, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.06.2020).

10. Bülent Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, (Seçkin Yayınları, Ankara: 2007), s. 264.

Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.¹¹

Ulusal ölçekte eğitim hakkının yasal çerçevesini belirleyen temel düzenleme ise anayasal çerçevede eğitim hakkına ilişkin öngörülmüş olan perspektife de uygun biçimde tanzim edilmiş olan 1973 tarih ve 14574 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilgili 7. maddesidir. Buna göre ilkel düzeyde eğitim hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.¹²

Yukarıda bildirgesel, sözleşmesel, anayasal ve yasal çerçevesini sunmuş olduğumuz eğitim hakkı toplumların özellikle sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyde gelişmesinde kritik önemi haiz olması nedeniyle hem ulusal üstü hem de ulusal ölçekte düzenlemelere konu olmuştur. Öyle ki uluslararası ve bölgesel düzeyde kullanılan çok sayıda standart belirleme aracı olan "sözleşmeler, bildiriler, öneriler, eylem çerçeveleri ve tüzükler" eğitim hakkına ilişkin normatif çerçeveyi belirlemiştir.¹³

11. "T.C. Anayasası", T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Haziran 2020).

12. "Milli Eğitim Temel Kanunu", T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (Erişim tarihi: 2 Haziran 2020).

13. Pranevičienė ve Pūraitė, "Right to Education in International Legal Documents", s. 134.

PANDEMİ DÖNEMİ ULUSAL EĞİTİM POLİTİKASI

Koronavirüs pandemisinin derinden etkilemiş olduğu sektörlerin başında eğitim sektörü gelmektedir. Pandemi sürecinde sosyal mesafe tedbiri kapsamında dünya genelinde ülkeler yüz yüze eğitim faaliyetlerini durdurmuş ve çevrim içi platformlar desteğiyle eğitim faaliyetlerini yürütmek durumunda kalmışlardır. Bu durum özellikle bilişim teknolojisi ve dijital altyapısı yetersiz olan ülkeler açısından kurumsal düzeyde derin bir eğitim öğretim krizine yol açmıştır. Pandemiyle mücadelede ülkeler eğitimin devamlılığını sağlamak adına eğitim bütçeleri çerçevesinde birtakım acil eğitim politikaları geliştirmişlerdir. Bu noktada ülkelerin eğitimin finansmanı amacıyla tahsis etmiş oldukları bütçe imkanları ve kaynaklar pandemi dönemi eğitim politikasının geliştirilmesinde önemli bir mücadele gücü olarak ortaya çıkmıştır.

Halen olumsuz etkisi sürmekte olan pandemi ve beklenen ekonomik zorlukların önümüzdeki yıllarda eğitim finansmanı sıkıntısını daha da artıracığını ve bu durumdan da en çok düşük gelirli ülkelerin orantısız bir şekilde etkileneceğini vurgulamak gerekmektedir. Bu çerçevede mevcut koronavirüs krizinin eğitim faaliyetlerinin finansmanı üzerinde iki farklı düzeyde önemli etkisi olacaktır. Bunlardan birincisi kriz süresi boyunca eğitim harcamalarında yaşanacak kayıp ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan ek maliyettir. İkincisi ise eğitim sektörü için gelecekteki finansal kaynaklarda beklenen gerileme olasılığıdır.¹⁴

Kamusal düzeyde eğitim faaliyetlerinin edim sorumluluğu çerçevesinde sürdürülebilmesi noktasında en temel unsur kuşkusuz bu hizmetler için tahsis edilecek olan finansal kaynaklardır. Yeterli

finansal kaynak olmaksızın eğitim faaliyetlerinin belirli bir nitelikte ve etkinlikte sürdürülebilmesi olanaksızdır. Bu noktada ortaya çıkacak olan yetersizlik öncelikle eğitime erişimdeki küresel eşitsizliklerin artmasına ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi'ne (Sustainable Development Goal, SDG) yönelik ilerlemenin sektöre uğramasına yol açacaktır. Sonuç olarak bu durumun “öğrenme krizi”nin daha da derinleşmesine yol açacağı belirtilmelidir.¹⁵

Bu çerçevede Türkiye öğrenme krizinin etkilerini azaltmak ve de eğitim faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak adına uzaktan eğitim uygulamalarına geçmiş ve pandemi eğitim politikası geliştirmiştir. Öyle ki Dünya Bankası koronavirüs salgını ve gelecekte yaşanabilecek benzer şoklar sırasında ve sonrasında okul çağındaki çocuklara eşit olarak e-öğrenme imkanı sunmak adına eğitim sistemi kapasitesini artırmak için Türkiye Cumhuriyeti'ne 143,8 milyon avro (160 milyon ABD doları değerinde) Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim Projesi (Safe Schooling and Distance Education Project) kredisini onaylamıştır.¹⁶ Proje, Dünya Bankası Grubu'nun (WBG) stratejik öncelikleri özellikle de ilgili grubun aşırı yoksulluğu sona erdirmeye ve paylaşılan refahı artırma

15. “Anticipated Impact of COVID-19 on Public Expenditures on Education and Implication for UNESCO Work”, s. 3.

16. Proje, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından uygulanacak olan üç bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen “Acil Durumlarda Eğitimde Acil Bağlantı ve BT Altyapısı”na ilişkindir. Bu bileşen MEB'in koronavirüs sürecinde geliştirdiği eğitim öğretim uygulamalarının bir parçası olarak ülkenin e-öğrenme platformunun (Dijital Eğitim Platformu, EBA) genişletilmesini finanse etmektedir. İkinci bileşen ayrıca gelecek için “Yeni Dijital Eğitim Sistemi”nin (NDES) geliştirilmesini ve sunulmasını da destekleyici mahiyettedir. İkinci bileşen “güvenlik ve kalite için dijital içeriğe” ilişkindir. Bu bileşen koronavirüse bağlı olarak okulların kapandığı dönemde, sınıf tabanlı öğretime kademeli olarak geri dönmek ve karma öğretim ve öğretimi güçlendirmek amacıyla uzaktan eğitim içeriğini desteklemek için mal, hizmet, danışman, eğitim ve küçük tadilatları finanse etmeye yöneliktir. Üçüncü bileşen ise “eğitim teknolojilerine dayanıklılık için kurumsal kapasite” geliştirilmesine ilişkindir. Bu bileşen MEB'in projenin koordinasyonu, yönetimi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ile güvenli ve eşitlikçi dijital eğitim hizmetlerinin devam eden sunum kapasitesini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bkz. “Responding to Covid-19 and Looking Beyond: Turkey Invests in Safer Schooling and Distance Education with the World Bank Support”, The World Bank, 25 Haziran 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/06/25/responding-to-covid-19-and-looking-beyond-turkey-invests-in-safer-schooling-and-distance-education-with-the-world-bank-support>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

14. “Anticipated Impact of COVID-19 on Public Expenditures on Education and Implication for UNESCO Work”, UNESCO COVID-19 Education Response: Education Sector Issue Notes: 7.2 , (2020), s. 3.

misyonu ile uyumluluk arz etmektedir. Ayrıca proje ulusal eğitim politikaları kapsamında hem Türkiye'nin "Eğitim Vizyonu 2023" ile MEB Strateji Belgesi (2019-2023) hem de 11. Ulusal Kalkınma Planı'yla uyumluluk arz etmektedir.¹⁷

Türkiye, Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim (SSDE) projesiyle koronavirüs pandemisi sürecinde uzaktan eğitim yordamıyla güvenli bir eğitim ortamı sağlamak ve bu süreçten güçlü bir şekilde çıkmak adına ulusal eğitim sektörünü desteklemeyi hedeflemektedir. Proje hem güvenli ve etkileşimli uzaktan eğitime yönelik koronavirüsün doğurduğu gereksinimlere yanıt vermeyi hem de eğitim teknolojisi için daha dirençli bir sistem oluşturmayı amaçlamaktadır. Proje, ülkenin eğitim teknolojisi yatırımlarına kayda değer biçimde katkı sağlayacak ve kriz durumlarında eğitim sistemine güç katacak nitelikte bir kapasiteye sahip bulunmaktadır.¹⁸

TABLO 1. TOPLAM EĞİTİM BÜTÇESİ (2010-2019) ¹⁹	
2010	37.743.734.600
2011	45.776.282.500
2012	52.145.541.190
2013	63.016.135.150
2014	73.003.807.610
2015	80.857.739.000
2016	100.390.305.000
2017	111.077.570.000
2018	120.827.565.000
2019	147.385.923.000

17. "Responding to Covid-19 and Looking Beyond: Turkey Invests in Safer Schooling and Distance Education with the World Bank Support".

18. "Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim Projesi", MEB/ YEĞİTEK, 29 Mayıs 2020, http://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/29160916_PaydaY_KatYIYm_PlanY_2905_Nihai.pdf, (Erişim tarihi: 23 Temmuz 2020).

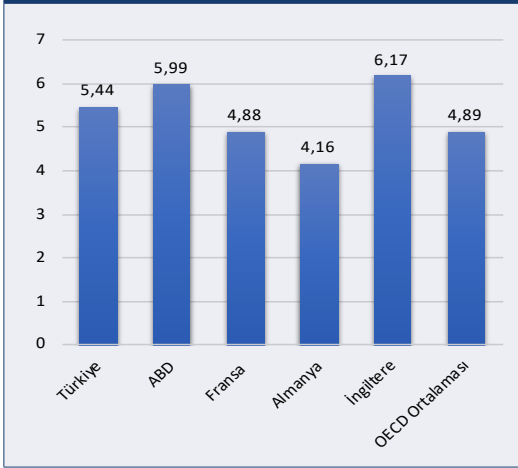
19. Toplam eğitim bütçesine MEB bütçe ödeneği, ÖSYM, YÖK, Yükseköğretim Kalite Kurulu ve üniversite bütçeleri dahildir. Bkz. *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018/19*, (MEB, Ankara: 2019), s. 245.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin özellikle son on yıllık dönemde toplam eğitim bütçesindeki artış eğilimi sosyal devlet ilkesi çerçevesinde eğitim sektörüne yapılan yatırımlara ilişkin öncelikler politikasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilecektir. Özellikle bu yatırım ve hizmet politikası doğrultusunda geliştirilen altyapısal uygulamalar pandemi döneminin diğer sektörler açısından da yarattığı anafurun etkisini hafifletme imkanı var etmiştir. Nitekim pandemi döneminde kurumsal eğitim öğretim faaliyetlerinin devamlılığını sağlamada kritik role sahip olan ulusal eğitim uygulamaları (EBA ve EBA TV gibi) belirli bir eğitim bütçesini ve altyapıyı gerekli kılmaktadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki eğitim sektörüne ayrılan kaynağın büyüklüğü kadar hangi alanların finanse edildiği de büyük önem arz etmektedir. Ayrıca tüm eğitim çağındaki kuşağa nitelikli eğitim hizmetinin sunulması konusunda ilgili okulların hangi finansman modelleriyle yönetildiği konusu da dikkate değer bir husustur. Öyle ki eğitim hizmetini yürüten okullara yüksek oranda kaynak tahsis eden bazı ülkelerde de eğitim hakları temelinde eşitsizlikler görülmektedir. Bunun temel nedeni kaynakların gerçekten ihtiyaç duyulan alana yerindelik ilkesi çerçevesinde aktarılamaması durumu olarak kaydedilmelidir.²⁰ Bu noktada eğitim sistemlerinde altyapı, eğitime eşit erişim, fırsat eşitliği ve insan kaynakları gibi sorunların pandemi öncesi dönemde de varlığı kabul edilmekle birlikte salgın krizinin bu sorunları daha da derinleştirdiği ifade edilmelidir.

Yine bu noktada bir başka parametre eğitim kurumlarına yapılan toplam harcamanın GSYH'ye oranı olarak kaydedilmelidir. Ülkeler eğitim hakkını geliştirmeye, ekonomik büyüme-

20. Zafer Çelik, Hasan Bozgeyikli ve Serkan Yurdakul, *Eğitime Bakış 2019 İzleme ve Değerlendirme Raporu*, (Eğitim-Bir-Sen Rapor, Ankara: 2019), s. 142-143.

GRAFİK 1. GSYH'YE ORAN OLARAK EĞİTİM KURUMLARINA YAPILAN TOPLAM HARCAMA (2016)

yi desteklemeye, üretkenliği artırmaya, kişisel ve sosyal gelişime katkıda bulunmaya ve sosyal eşitsizliği azaltmaya yardımcı olmak amacıyla eğitim kurumlarına yatırım yapmaktadır.²¹ Eğitim kurumlarına yapılan yatırımları günümüz pandemi koşulları açısından değerlendirdiğimizde yukarıda zikretmiş olduğumuz amaçlar doğrultusunda uzaktan eğitim faaliyetlerine yapılan yatırımlar ülkelerin eğitim politikalarında merkezi bir yer teşkil etmiştir. Bu doğrultuda çevrim içi platformlar üzerinden yürütülen uzaktan eğitim faaliyetlerinin ülkelerin gelir seviyesine bağlı biçimde değişkenlik arz ettiğini ifade edebiliriz.²² Öyle ki ülkelerin gelişmişlik düzeyleri salgın döneminde sunmuş oldukları uzaktan eğitim imkanları ve eğitim hizmetlerinin niteliği üzerinde belirleyici bir role sahip bulunmaktadır.²³

21. *Education at Glance 2019: OECD Indicators*, (OECD Publishing, Paris: 2019), s. 290.

22. Ülkelerin gelir düzeylerine göre koronavirüs salgınında uzaktan eğitim çözümlerinin sunulduğu araçlar için ayrıca bkz. Shelby Carvalho ve Susannah Hares, "More from Our Database on School Closures: New Education Policies May Be Increasing Educational Inequality", Center for Global Development, 30 Mart 2020, <https://www.cgdev.org/blog/more-our-database-school-closures-new-education-policies-may-be-increasing-educational>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

23. Mahmut Özer ve Hayri E. Suna, "COVID-19 Salgını ve Eğitim", *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut, (Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara: 2020), s. 181.

Sonuç olarak tüm dünyada eğitim kesintisi yaratan koronavirüs pandemisinin eğitim üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirmek için ülkeler kendi ulusal eğitim uygulamalarını geliştirmişlerdir. Bu noktada ülkelerin pandemi kriziyle mücadelesine yardımcı olan en önemli etkenlerden birisi de eğitim alanına yapmış oldukları yatırım olmuştur. Nitekim içinde bulunduğumuz durumda uzaktan eğitim sağlamak belirli bir bütçe ve altyapıyı gerekli kılmaktadır. Okulların kapatılmış olduğu dönemde uzaktan eğitim için yeterli kaynakların sağlanması ile öğrenci destek programlarının sürdürülmesi ve genişletilmesi önem arz etmektedir. Okul kapanışları sırasında son ulusal merkezi bütçelerde yer almayan uzaktan öğrenme kalemini desteklemek için ayrıca fonun tedarik edilmesi gerekecektir. Salgınla mücadelede etkili stratejilerin geliştirilmesi devlet eğitim bütçeleri açısından daha fazla talep doğuracaktır. Ayrıca pandemisinin etkisinin en yoksul ve en savunmasız öğrenciler üzerinde orantısız olarak dağıtılması için finansmana ihtiyaç duyulacaktır. Bu noktada ülkelerin pandemi ile mücadeleyi nasıl finanse ettiklerinin ve eğitim sektörlerinin gelişimindeki aksaklıkları nasıl en aza indireceğinin pandeminin mali etkisinin şiddetine bağlı olacağını belirtmek gerekecektir.²⁴

PANDEMİ DÖNEMİNDE EĞİTİM HAKKI

Pandemiyle mücadelenin gerekli kıldığı sosyal izolasyon/mesafe uygulaması nedeniyle bu süreçte zorunlu eğitim kesintisi yaşayan ülkeler eğitim hakkını sağlama yükümlülüğü çerçevesinde ulusal ölçekte pandeminin eğitim üzerindeki

24. Samer Samarrai, Maulshree Gangwar ve Priyal Gala, "The Impact of the Covid-19 Pandemic on Education Financing", The World Bank, (Mayıs 2020), s. 8-9, <http://hdl.handle.net/10986/33739>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

etkisini ele almak için olağanüstü önlemler almışlardır. Her ne kadar sürmekte olan pandemi tüm kürede her yönüyle olağanüstü bir duruma dönmüş olsa da devletlerin eğitim hakkının güvence altına alınması noktasında birtakım yükümlülüklerinden söz etmemiz gerekmektedir. Nitekim bu çerçevede ülkeler eğitim sistemlerini mevcut olağanüstülüğe göre yeniden şekillendirmek durumunda kalmışlardır. Ancak yeniden şekillenen eğitim sistemlerinin etkisinin herkes için eşit gerçekleşmediğini ifade etmek icap etmektedir. Hiç kuşku yok ki bu durumun eğitim sistemlerinde zaten var olan sorunları daha da derinleştirdiği kaydedilmelidir.

Nitekim ülkelerin eğitim sistemleri kriz temelinde derinleşen sorunları en aza indirebilmek adına birtakım önlemler almışlardır. Bu önlemler uzaktan eğitim platformlarının kurulması veya ölçeklendirilmesi (TV ve radyo gibi geleneksel ortamlar dahil), planlı sınavların veya değerlendirmelerin yeniden tasarlanması, okullarda ilave sıhhi önlemlerin alınması (okullar kapalı değilse), ek öğretmen eğitimi ve desteği sağlanması, ebeveynlere ve ailelere destek sağlanmasıdır. Bunlar için gereken ek kaynaklar özellikle kaynak kısıtlamaları ve kırılgan ekonomileri olan ülkeler açısından önem arz edebilir. Birçok ülkede okulların uzun süre kapalı kalması tüm dünyada eğitim sistemleri üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır.²⁵

Eğitim sistemi üzerinde ağır bir yük oluşturan koronavirüs pandemisi küresel anlamda bir eğitim krizine yol açmıştır. Ülkelerin bu krizin yönetimine ilişkin mücadele mekanizmaları farklılık arz etmektedir. Bu kapsamda kimi ülkeler okul eğitimine ara vermeyerek eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü fiziksel mekanların salgınla mücadele stratejisine uygun biçimde dü-

zenlenmesine ağırlık vermişlerdir. Bu süreçte bazı ülkeler virüsün yayılımını önlemek adına eğitim faaliyetlerinin sistemsel altyapısını güçlendirmiş ve insan kaynaklarını devreye sokmuşlardır. Yine bazı ülkeler sosyal içerikli ve müfredat dışı birtakım etkinlikleri azaltarak fiziksel teması sınırlama stratejisini uygulamışlardır.²⁶

Kimi ülkeler ise küresel olarak en çok başvurulan seçenek olan okulları kapatma tedbirini devreye sokmuşlardır. Bu çerçevede birçok ülke öğrenme kaybını azaltmak için uzaktan öğrenme ve eğitim kaynaklarını kullanmaya başlamışlardır. Çin, İtalya, Fransa, Almanya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde tümüyle çevrim içi eğitim yöntemleri kullanılmıştır. Vietnam gibi bazı ülkelerde ise eğitsel faaliyetler cep telefonu veya televizyonlar aracılığıyla uzaktan eğitim yöntemiyle verilmiştir.²⁷

Bu çerçevede ülkeler ulusal ölçekte uzaktan öğretim programları geliştirmişlerdir. Bunlardan Belçika, eğitim faaliyetlerine erişimin evden sürdürülebilmesi adına eğitim programlarının ulusal televizyonda yayımlanması yönünde bir uygulama geliştirmiştir. Yine bu süreçte Estonya tüm öğrenme materyallerini öğrencilere hem çevrim içi hem de basılı olarak sunmuştur. Ayrıca Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından uzaktan öğrenme etkinliklerinde öğrencilere destek olmaları adına ailelere kılavuz bilgilerin sağlandığı herkese açık bir web semineri düzenlenmiştir.²⁸

25. "Anticipated Impact of COVID-19 on Public Expenditures on Education and Implication for UNESCO Work", s. 1.

26. Kaliope Azzi-Huck ve Tigran Shmis, "Managing the Impact of COVID-19 on Education Systems around the World: How Countries are Preparing, Coping, and Planning for Recovery", World Bank Blog, 18 Mart 2020, <https://blogs.worldbank.org/education/managing-impact-covid-19-education-systems-around-world-how-countries-are-preparing>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

27. Azzi-Huck ve Shmis, "Managing the Impact of COVID-19 on Education Systems around the World: How Countries are Preparing, Coping, and Planning for Recovery".

28. Bkz. Fernando M. Reimers ve Andreas Schleicher, *A Framework to Guide an Education Response to the COVID-19 Pandemic of 2020*, (OECD Report, Paris: 2020), s. 11.

Koronavirüse kaynak ülke olan Çin pandemi sürecinde 270 milyondan fazla öğrenciyi esnek çevrim içi öğrenim imkanı sağlamak için “kesintili sınıflar, kesintisiz öğrenme” (*disrupted classes, undisrupted learning*) adında bir girişim başlatmıştır.²⁹ Yine bu kapsamda olmak üzere Fransa öğrenci ve öğretmen arasında düzenli iletişimi sürdürmek için pedagojik bir devamlılığı sağlamaya yönelik bir uygulama geliştirmiştir. Bu amaçla özellikle ders materyallerine erişimi mümkün kılan dijital ağlar devreye sokulmuştur. Bu pedagojik hizmet “sınıfım evde” (*my class at home*) adlı ücretsiz pedagojik bir platform üzerinden sunulmuştur. Bu hizmet sanal dersler yapmak suretiyle öğrencilerin sınıf arkadaşları ve öğretmenleriyle insani iletişimi sürdürme imkanı sağlamıştır.³⁰

Diğer yandan İtalya’da ise Eğitim Bakanlığı özel çevrim içi sayfalar, video oturumları ve sanal buluşma alanları oluşturmuştur. Ayrıca ilgili bakanlık e-öğrenme platformları sunmuş, destekleyici bir faaliyet grubu sağlamış, yeni öğrenme ortamlarını geliştirmek için çoklu bir eylem koordinasyonu yapmış, dijital içeriğin ve öğretici örgütlenmenin yeni modellerinin kullanılmasını kolaylaştırmış, öğretmenlere ücretsiz uzaktan eğitim ve güncel araçları sağlamış, bölgesel çalışma gruplarıyla okullara teknik destek sunmuş, sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan öğrenciler için ekonomik destek oluşumlarını başlatmıştır.³¹

Türkiye’de ise Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) uzaktan eğitim programının yürütülmesi için

Eğitim Bilişim Ağı’nı (EBA)³² ana platform olarak belirlemiştir. EBA, MEB tarafından geliştirilen dijital bir eğitim portalı olup 2011-2012 akademik döneminden bu yana hizmet veren bir eğitim teknolojisi olarak geliştirilmiştir. Bu portalda okul öncesi eğitimden ortaöğretim düzeyine kadar eğitim paydaşlarına müfredat tabanlı videolar, belgeler, e-kitaplar, testler ve diğer etkinlikler dahil olmak üzere farklı öğrenme materyalleri geliştirilerek sunulmuştur. Mevcut EBA portalında öğretmenler, öğrenciler ve aileleri 5 binden fazla kitap, yüz binlerce belgesel ve çizgi film gibi görsel materyallere erişebilir durumdadır.³³

Koronavirüs eğitim sistemlerinin kırılabilirlik ve doğal eşitsizliklerini ortaya çıkararak bu değişime duyulan ihtiyacı önemli ölçüde açığa çıkarmıştır.

Bu çerçevede olmak üzere MEB sürdürülebilir bir uzaktan eğitim portalı geliştirmek için EBA altyapısını güçlendirmek amacıyla yatırımlar yapmıştır. Pandemi döneminde uzaktan eğitim uygulamalarının gerçekleştirildiği dönemde EBA’nın erişim sıklığı büyük ölçüde artış göster-

29. Xudong Zhu ve Jing Liu, “Education in and after Covid-19: Immediate Responses and Long-Term Visions”, *Postdigital Science and Education*, (2020), s.1-4.

30. Reimers ve Schleicher, *A Framework to Guide an Education Response to the COVID-19 Pandemic of 2020*, s. 11-12.

31. Reimers ve Schleicher, *A Framework to Guide an Education Response to the COVID-19 Pandemic of 2020*, s. 11-12.

32. 23 Mart 2020’de başlayan uzaktan eğitim 19 Haziran 2020 itibarıyla tamamlanmıştır. Uzaktan eğitim süreci dijital eğitim platformu EBA ve üç ayrı EBA TV kanalından yürütülmüştür. 23 Mart 2020-19 Haziran 2020 arasında EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul ve EBA TV Lise kanallarından toplam 2 bin 516 saat yayın gerçekleştirilmiş olup bu yayınlar için Ankara ve İstanbul’da 10 ayrı stüdyoda çekimler yapılmıştır. Çekimlerde 93 branştan 674 öğretmen görev almış ve 2 bin 358 ders videosuyla 221 etkinlik videosu hazırlanmıştır. Uzaktan eğitim süresince yaklaşık 3,1 milyar tıklanma sayısı EBA, Türkiye’de en çok ziyaret edilen onuncu internet sayfası, dünyada ise en çok ziyaret edilen üçüncü eğitim sitesi olmuştur. EBA mobil uygulaması Android cihazlar için 16,7 milyon ve iOS cihazlar için 1,8 milyon indirilme sayısına ulaşmıştır. Uzaktan eğitim süreci boyunca 7 milyon 383 bin 213 öğrenci, 1 milyon 30 bin 516 öğretmen EBA’yı; 1 milyon 170 bin 168 öğrenci ve 189 bin 477 öğretmen de EBA Akademik Destek’i aktif olarak kullanmış ve toplamda 5 milyon 954 bin 174 EBA canlı dersi yapılmıştır. Bkz. “Sayılarla Uzaktan Eğitim 23 Mart-12 Haziran 2020”, MEB, <https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim-23-mart-12-haziran-2020/icerik/3060>, (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2020).

33. Mahmut Özer, “Educational Policy Actions by the Ministry of National Education in the Times of COVID-19”, *Kastamonu Education Journal*, Cilt: 28, Sayı: 3, (2020), s. 1126.

miştir. Bu süreçte EBA dünyada en sık kullanılan web sitelerinden birisi haline gelmiştir. Etkin biçimde eğitime erişim imkanı sağlayabilmek adına MEB öğrencilerin EBA online portalına erişimini desteklemek için Türkiye'nin önde gelen GSM operatörleriyle iş birliği içerisinde girmiştir. İlgili operatörler öğrencilere 8 GB'ye kadar olan ücretsiz internet erişim imkanı sağlamıştır.³⁴

Her ne kadar sürdürülebilir bir uzaktan eğitim uygulaması için gerekli yatırımlar yapılmış olsa da pandemi tehdidinin küreselleştiği dünyada eğitim hakkına ilişkin en büyük güçlük öğrencilerin söz konusu çevrim içi kaynaklara erişimi noktasında yoğunlaşmaktadır. Koronavirüs pandemisi dünya ülkelerinin kurumsallaşmış olan ulusal eğitim sistemlerini derinden etkilemiştir. Kimi ülkeler ve okullar pandemi koşulları altında daha önce tecrübe etmedikleri çevrim içi öğrenme yöntemlerini uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu zorunluluk durumu kaçınılmaz biçimde eğitimde var olan eşitsizliklerin daha da artmasına zemin hazırlamıştır. Uzaktan eğitim uygulamalarının öğrenciler arasında eğitimde fırsat eşitliğini sağlama noktasında mevcut sıkıntıları daha da derinleştirdiği gözlemlenmiştir.

Pandemi sürecinde başvurulmuş uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin bir başka sorun da öğrencilerin “dijital okuryazarlık düzeyleri”nin (*digital literacy skills*) değişkenlik göstermesidir. Öğrenim gören tüm çağ kuşağının bir biçimde uzaktan eğitime katılım imkanı sağlanmış olsa dahi bu öğrencilerin çevrim içi eğitim etkinliklerinden aynı ölçüde yarar sağlayabilecekleri varsayımının çok isabetli olmadığı bilinmektedir.³⁵ Zira her bir öğrencinin dijital okuryazarlık becerisi açısından seviye farklılıklarının olduğu

bariz bir gerçekliktir. O yüzden farklılaşan beceri düzeylerine bağlı biçimde öğrencilerin dijital eğitim yordamıyla sunulan eğitim süreçlerinden aynı verimlilik düzeyinde yararlanması pek olası görülmemektedir. Diğer bir deyişle dijital bir çağa doğmuş olmakla birlikte öğrencilerin kendilerine sunulan dijital kaynakları kullanabilme, benimseme ve çevrim içi bir platformdan öğrenebilme kapasitelerinin değişkenlik arz ettiği bilinmektedir.³⁶

Bütün bu gerçekliğe rağmen post-pandemi döneminde uzaktan eğitim uygulamalarının eğitim pedagojisinin daha geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmış bir parçası olarak sisteme entegre olacağına kuşku bulunmamaktadır. Nitekim Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Salgın Dönemi Yapısal Düzenlemeler başlıklı direktifinde Türkiye’de ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyindeki örgün programlarda uzaktan öğretim yoluyla verilebilecek ders oranının yüzde 40’a yükseltilmesi yönünde karar almıştır.³⁷ Ancak içinde bulunduğumuz pandemi dönemi eğitim pedagojisi dikkate alındığında uzaktan eğitimin eğitim sisteminin bir parçası haline gelmesi için mevcut sorunların çözüme kavuşturulması icap etmektedir. Uzaktan eğitim sisteminin yetkinlikle ve sürdürülebilir biçimde geliştirilebilmesi adına ayrı bir finansman tahsisine başta olmak üzere birtakım kurumsal adımların atılması da gereklilik arz etmektedir.

Sonuç olarak pandemi döneminde eğitim hakkının devamlılığını sağlamak ve eğitim krizine çözüm üretmek adına her ülke kendi imkanları çerçevesinde eğitim stratejileri geliştirmiştir. Ancak her ne kadar ülkeler özgün stratejiler geliştirmiş olsalar da bu dönemde birçok öğrencinin eğitim hakkına erişim noktasında birtakım kısıtlar yaşadıklarını belirtmek gerekmektedir. Dijital ortamda sunulan eğitim hakkına erişimin önündeki en büyük engel

34. Özer, “Educational Policy Actions by the Ministry of National Education in the Times of COVID-19”, s. 1126.

35. Özer ve Suna, “COVID-19 Salgını ve Eğitim”, s. 181; Ayrıca bkz. Laura Robinson, Øyvind Wiborg ve Jeremy Schulz, “Interlocking Inequalities: Digital Stratification Meets Academic Stratification”, *American Behavioral Scientist*, Cilt: 62, Sayı: 9, (2018).

36. Özer ve Suna, “COVID-19 Salgını ve Eğitim”, s. 181.

37. “Küresel Salgın ile Mücadele Sürecinde Yeni Düzenlemeler”, YÖK, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/kuresel-salgini-surecinde-yapisal-duzenlemeler-2.aspx>, (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2020).

sosyoekonomik olarak düşük düzeyde olan ülkelerin birçoğunda öğrencilerin bu içeriklere erişme imkanlarının kısıtlı olmasıdır. Bu durum kaçınılmaz biçimde öğrenciler arasındaki dijital bölünmenin artmasına neden olmaktadır. Koronavirüs krizi sorunun sadece “dijital bölünme” (*digital divide*) ile mücadeleyle yönelik teknik çözümlerle ilgili olmadığını göstermektedir. Her ne kadar uzaktan eğitim dünyada pandemi dönemi gündeminde önemli bir yer teşkil etse de yalnızca çok az ülkenin çevrim içi eğitim ve öğrenim yaklaşımlarının beraberinde getirdiği pedagojik zorluklarla başa çıkabilecek temel bir altyapıya sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir.³⁸

Pandemi krizi zorunlu biçimde ülkelerin “uzaktan eğitim” uygulamalarını devreye sokmasına yol açmış olsa da koronavirüsün yoksul ülkeler ile gelişmiş ülkelerdeki yoksul topluluklar arasında dijital bölünmenin orantısız biçimde farklılıklar oluşturduğu gözlenmiştir. Gelecek projeksiyonu açısından bu orantısızlık durumunun ileride eğitimin yeniden şekillendirilmesi, eşitsizliğin ele alınması ve öğrenme yoksulluğunun azaltılması adına bir fırsat sunacağı öngörülebilir. Bu çerçevede çocukların geleceğe daha iyi hazırlanması ve tüm çocukların öğrenme sürecine etkin katılımının temin edilmesi için eğitim süreçlerinin ve okul yapılarının değişimi kaçınılmaz görülmektedir. Koronavirüs eğitim sistemlerinin kırılganlık ve doğal eşitsizliklerini ortaya çıkarak bu değişime duyulan ihtiyacı önemli ölçüde açığa çıkarmıştır. Şu anda uzaktan öğrenmeye (örneğin çoklu ortam içeriği, uzaktan eğitim ve öğretmen desteği ve uzaktan öğrenme değerlendirme sistemlerine) yapılan yatırımlar yeni ve daha kişiselleştirilmiş ve esnek bir eğitim sağlama yöntemi için bir başlangıç noktası olacaktır.³⁹

38. *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education*, (UNESCO Report, Paris: 2020), s. 61.

39. João P. Azevedo, Amer Hasan, Diana Goldemberg, Syedah A. Iqbal ve Koen Geven, “Simulating the Potential Impacts of COVID-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes”, World Bank Group, Policy Research Working Paper, (2020), s. 14.

SONUÇ

Küreselleşen bir kriz durumu yaratan koronavirüs pandemisinin olağanüstü koşulları tüm ulusların sosyal yapılarını, dizgesel normlarını, kurumsal örgütlenmelerini ve uygulama pratiklerini köklü bir değişime zorlamıştır. İçinde bulunduğumuz dönem dinamikleri açısından normal olarak kodlandırılmış ve yapılandırılmış olan tüm taşıyıcı unsurlar bir zorunluluk hali içerisinde dönüşüme maruz kalmıştır. Olağan dışılıklara tanıklıkla tanımlanabilecek olan bu zaman diliminde tüm dünya ülkeleri büyük bir krizle mücadele etmektedir. Devletlerin bugün tüm kamusal kapasite, kaynak ve donanımları pandeminin yıkıcı etkisi karşısında sarsıcı bir sınavdan geçmektedir. Pandeminin halk sağlığını hedef alan ağır tehdidiyle mücadele sürecinde ulusların özellikle kriz yönetme becerileri sınanmaktadır.

Kuşkusuz bu sınavı kriz durumu karşısında en kırılgan sektörlerden birisini eğitim sektörü oluşturmaktadır. Zira özsel niteliği açısından kesintisizlik ve yaşam boyu sürdürülebilirlik ilkesi üzerinden yapılandırılması icap eden eğitim faaliyetlerinin devamlılığını inkıta uğratabilecek olan manialar ilgili sektörü kırılganlaştıran en önemli tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar eğitim sosyokültürel nitelikte bir hak kategorisi olarak güvenceli hale getirilmiş bile olsa diğer sosyal hak alanları açısından da geçerli olan kırılganlıklarla maluliyet içermektedir.

Bütün bu kırılganlıklarla muallel bir hak alanı olarak eğitimin olağan dönemler açısından da geçerliliği kabul edilen kendinde birtakım hak temelli güvencesizliklere ya da maduniyetlere yol açtığı kaydedilmelidir. Bu kapsamda eğitim hizmetlerine erişimde yapılaşan bir kriz alanı olarak fırsat eşitsizliğinin pandemi sürecinde daha da derinleşmesi gerçekliğine tanıklık edilmiştir.

Pandemi sürecinin ortaya çıkardığı zorunlu mesafe uygulamasının kaçınılmaz sonucu olarak

eğitim sektöründe başvurulmuş uzaktan eğitim uygulamaları temelde eğitim hizmetlerinin eşitlik temelinde eğitim çağındaki tüm kuşaklarına erişimini hedeflemiştir. Eğitim faaliyetlerinin çevrim içi platformlara aktararak görece biçimde eşitliği temin edecek biçimde kamusal erişime açılması krizle mücadelede önemli bir adım olarak görülmüştür. Ancak çağ dinamiği olarak dönem kuşağının dijital aşinalığına rağmen eğitim teknolojileri üzerinden sunulan eğitim hizmetinde dijital okuryazarlık becerisi açısından var olan farklılaşmanın görece bir eşitsizlik durumu yarattığı gözlemlenmiştir.

Olağan dışılığın yarattığı kriz ortamında ikame bir öğrenim yordamı olarak devreye sokulan uzaktan eğitim olanakları kuşku yok ki yüz yüze eğitimin sunmuş olduğu geleneksel öğretim yöntemlerinin ikamesi değildir. Ancak gelecek eğitim projeksiyonu açısından değerlendirildiğinde eğitim faaliyetlerinin odağının eğitim teknolojilerinin aktif olarak kullanılmasına doğru evrileceği görülmektedir. Eğitim sistemlerinde bir odak haline gelmesi muhtemel olan eğitim teknolojilerinin tüm dünyada var olan eğitim hakkı temelindeki sorunları daha da derinleştirme olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliğini temin ve ilgili hak alanını etkinlikle güvence altına alabilmek adına ileriye dönük biçimde uzaktan eğitimin hem donanımsal ve altyapısal hem de materyal açısından güçlen-

dirilmesi noktasında kamusal yatırımların artırılması icap etmektedir.

Dünyada tüm sektörleri finansal açıdan krize sürükleyen pandemi eğitim sektörünün finansmanı noktasında da büyük bir tehdit unsuru olarak kaydedilmelidir. Öyle ki ülke ekonomilerini durgunluğa sevk eden pandeminin neden olduğu finansal kaynak yetersizliklerinin eğitim sektörünü de hedef aldığı belirtilmelidir. Böylece post-pandemik dönem açısından eğitim sektöründe yaşanacak olan finansal gerilemenin bir bütün olarak eğitim alanında öteden beri var olan –özellikle hak temelli– sorunları daha da derinleştireceğine işaret edilmelidir.

Bu noktada eğitim faaliyetlerinin çoğunlukla veya tümüyle çevrim içi ortamlara ya da platformlara taşınma olasılığında ortaya çıkacak olan finansal gereksinimin hacmi eğitim harcamalarının karşılanmasında doğabilecek olan mali darboğaza ilişkin kaygıların artmasına yol açmaktadır. Sözü edilen ekonomik ve finansal gerçeklikler doğrultusunda ulusal eğitim teknolojisinin altyapısal olarak pandemi koşullarına uyarlı biçimde geliştirilmesi öncelikli bir eğitim politikası olarak benimsenmek durumundadır. Nitekim Türkiye'nin bu politik tercih doğrultusunda yapmış olduğu destek projeleri post-pandemik dönem açısından sistemsel bir iyileşme çabası olarak yorumlanmalıdır.

KAYNAKÇA

“Anticipated Impact of COVID-19 on Public Expenditures on Education and Implication for UNESCO Work”, UNESCO COVID-19 Education Response: Education Sector Issue Notes: 7.2, (2020).

Birutė Pranevičienė ve Aurelija Pūraitė, “Right to Education in International Legal Documents”, *Jurisprudence*, Cilt: 3, Sayı: 121, (2010).

Bülent Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, (Seçkin Yayınları, Ankara: 2007).

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, “General Comment No. 13: The Right to Education”, (1999).

Education at Glance 2019: OECD Indicators, (OECD Publishing, Paris: 2019).

Fernando M. Reimers ve Andreas Schleicher, *A Framework to Guide an Education Response to the COVID-19 Pandemic of 2020*, (OECD Report, Paris: 2020).

Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education, (UNESCO Report, Paris: 2020).

João P. Azevedo, Amer Hasan, Diana Goldemberg, Syedah A. Iqbal ve Koen Geven, “Simulating the Potential Impacts of COVID-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes”, World Bank Group, Policy Research Working Paper, (2020), s. 14.

Kaliopé Azzi-Huck ve Tigran Shmis, “Managing the Impact of COVID-19 on Education Systems around the World: How Countries are Preparing, Coping, and Planning for Recovery”, World Bank Blog, 18 Mart 2020, <https://blogs.worldbank.org/education/managing-impact-covid-19-education-systems-around-world-how-countries-are-preparing>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

Laura Robinson, Øyvind Wiborg ve Jeremy Schulz, “Interlocking Inequalities: Digital Stratification Meets Academic Stratification”, *American Behavioral Scientist*, Cilt: 62, Sayı: 9, (2018).

Mahmut Özer ve Hayri E. Suna, “COVID-19 Salgını ve Eğitim”, *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut, (Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara: 2020).

Mahmut Özer, “Educational Policy Actions by the Ministry of National Education in the Times of COVID-19”, *Kastamonu Education Journal*, Cilt: 28, Sayı: 3, (2020).

Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018/19, (MEB, Ankara: 2019).

“Responding to Covid-19 and Looking Beyond: Turkey Invests in Safer Schooling and Distance Education with the World Bank Support”, The World Bank, 25 Haziran 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/06/25/responding-to-covid-19-and-looking-beyond-turkey-invests-in-safer-schooling-and-distance-education-with-the-world-bank-support>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

Right to Education Handbook, (UNESCO Education Sector, Paris: 2019).

Samer Samarra, Maulshree Gangwar ve Priyal Gala, “The Impact of The Covid-19 Pandemic on Education Financing”, The World Bank, (Mayıs 2020), s. 8-9, <http://hdl.handle.net/10986/33739>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

Shelby Carvalho ve Susannah Hares, “More from Our Database on School Closures: New Education Policies May Be Increasing Educational Inequality”, Center for Global Development, 30 Mart 2020, <https://www.cgdev.org/blog/more-our-database-school-closures-new-education-policies-may-be-increasing-educational>, (Erişim tarihi: 26 Haziran 2020).

“Türkiye Güvenli Okullaşma ve Uzaktan Eğitim Projesi”, MEB/YEĞİTEK, 29 Mayıs 2020, http://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/29160916_PaydaY_KatYIYm_PlanY_2905_Nihai.pdf, (Erişim tarihi: 23 Temmuz 2020).

Xudong Zhu ve Jing Liu, “Education in and after Covid-19: Immediate Responses and Long-Term Visions”, *Postdigital Science and Education*, (2020).

Zafer Çelik, Hasan Bozgeyikli ve Serkan Yurdakul, *Eğitime Bakış 2019 İzleme ve Değerlendirme Raporu*, (Eğitim-Bir-Sen Rapor, Ankara: 2019).

İnternet Kaynakları

“Convention on the Rights of the Child”, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2 Eylül 1990, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>, (Erişim tarihi: 28 Haziran 2020).

“International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 3 Ocak 1976, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>, (Erişim tarihi: 8 Haziran 2020).

“Küresel Salgın ile Mücadele Sürecinde Yeni Düzenlemeler”, YÖK, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/>

Haberler/2020/kuresel-salgin-surecinde-yapisal-duzenlemeler-2.aspx, (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2020).

“Milli Eğitim Temel Kanunu”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (Erişim tarihi: 2 Haziran 2020).

“Sayılarla Uzaktan Eğitim 23 Mart-12 Haziran 2020”, MEB, <https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim-23-mart-12-haziran-2020/icerik/3060>, (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2020).

“T.C. Anayasası”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Haziran 2020).

“Universal Declaration of Human Rights”, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, (Erişim tarihi: 24 Haziran 2020).

PANDEMİ DÖNEMİ ULUSAL EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE EĞİTİM HAKKININ KORUNMASI

MUHAMREM KILIÇ

SETA | ANALİZ

Küreselleşen bir kriz durumuna neden olan koronavirüs (Covid-19) pandemisinin olağanüstü koşulları tüm ulusların sosyal yapılarını, dizgesel normlarını, kurumsal örgütlenmelerini ve uygulama pratiklerini köklü bir değişime zorlamıştır. Pandeminin halk sağlığını hedef alan ağır tehdidi ile mücadele sürecinde ulusların özellikle kriz yönetme becerileri sınanmaktadır. Kuşkusuz bu sinayıcı kriz durumu karşısında en kırılgan sektörlerden birisini eğitim sektörü oluşturmaktadır. Zira özsel niteliği açısından kesintisizlik ve yaşam boyu sürdürülebilirlik ilkesi üzerinden yapılandırılması icap eden eğitim faaliyetlerinin devamlılığını inkıtaya uğratabilecek olan manialar ilgili sektörü kırılganlaştıran en önemli tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pandemi sürecinin ortaya çıkardığı zorunlu mesafe uygulamasının kaçınılmaz sonucu olarak eğitim sektöründe başvurulacak uzaktan eğitim uygulamaları, temelde eğitim hizmetlerinin eşitlik temelinde eğitim çağındaki tüm kuşaklarına erişimini hedeflemiştir. Eğitim faaliyetlerinin çevrim içi platformlara aktararak görece biçimde eşitliği temin edecek tarzda kamusal erişime açılması krizle mücadelede önemli bir adım olarak görülmüştür. Ancak çağ dinamiği olarak dönem kuşağının dijital aşinalığına rağmen, eğitim teknolojileri üzerinden sunulan eğitim hizmetinde “dijital okuryazarlık becerisi” açısından var olan farklılaşmanın görece bir eşitsizlik durumuna yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliğini temin ve ilgili hak alanını etkinlikle güvence altına alabilmek adına ileriye dönük biçimde uzaktan eğitimin hem donanımsal ve altyapısal hem de materyal açısından güçlendirilmesi noktasında kamusal yatırımların güçlendirilmesi icap etmektedir.

Dünyada tüm sektörleri finansal açıdan krize sürükleyen koronavirüs pandemisi eğitim sektörünün finansmanı noktasında da büyük bir tehdit unsuru olarak kaydedilmelidir. Bu noktada eğitim faaliyetlerinin çoğunlukla veya tümüyle çevrim içi ortamlara ya da platformlara taşınma olasılığında ortaya çıkacak olan finansal gereksinimin hacmi, eğitim harcamalarının karşılanmasında doğabilecek mali darboğaza ilişkin kaygıların artmasına yol açmaktadır. Sözü edilen ekonomik ve finansal gerçeklikler doğrultusunda ulusal eğitim teknolojisinin altyapısal olarak pandemi koşullarına uyumlu biçimde geliştirilmesi öncelikli bir eğitim politikası olarak benimsenmek durumundadır. Nitekim Türkiye’nin bu politik tercih doğrultusunda yapmış olduğu destek projeleri post-pandemik dönem açısından sistemsel bir iyileşme çabası olarak yorumlanmalıdır.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL